

Stolpboerderijen horen gewoon bij West-Friesland. Het landschap achter de Omringdijk - en daarbuiten! - zou nooit hetzelfde zijn. Probleem is dat er jaarlijks gemiddeld 20 stolpen in Noord-Holland verdwijnen. Archeologie West-Friesland probeert bij elke sloop meer te achterhalen over de soms verrassende historie.

West-Fries Erfgoed

Inhaalslag rond historie van de stolp

Martin Menger
m.menger@hollandmedia.combinatie.nl

De kennis over echte bouwhistorie van de stolpboerderij is eigenlijk nog maar pril. Archeologie West-Friesland is druk bezig met een inhaalslag: overal waar een stolp dreigt te verdwijnen, wordt geprobeerd onderzoek te verrichten. Het is een race tegen de klok, want elk jaar verdwijnen er alleen al in West-Friesland gemiddeld zes stolpen.

Archeologe Dieuwertje Duin (30) is een van de aanjagers achter het project om in ieder geval in de eigen regio de 'stolpenrijkdom' zo goed mogelijk in kaart te brengen. „In heel Noord-Holland staan om en nabij de vijfduizend stolpboerderijen”, vertelt zij. „Daarvan staan er tweeduizend binnen de Omringdijk.” Archeologie West-Friesland opereert in het werkgebied van de zeven gemeenten, die zelf weer kunnen bogen op het rijke bezit van 1615 van dit soort boerderijen. Van dit grote aantal boerderijen

wordt ongeveer 11 procent beschermd als monument. Dat lijkt weinig. Zeker wanneer duidelijk wordt dat gemiddeld jaarlijks in de hele provincie zo'n twintig stolpen kennis maken met de sloophamer. „Terwijl juist de stolp het meest kenmerkende bouwwerk voor Noord-Holland is”, weet Dieuwertje. „De status van monument is ook niet zaligmakend”, vertelt zij. „Het is zo gegroeid dat oude gebouwen in de steden al snel tot monument worden bestempeld. Maar wat weinig mensen weten, is dat de stolp minstens zo oud en belangrijk is. Maar je ziet vaak aan de buitenkant niet hoe oud een bouwwerk is.”

Leeftijd

Dat is ook de reden dat de archeologen veel werk hebben gestoken in een eigen stolpenlijst en -kaart. Dat is een kaart, waarop elke boerderij met een aanwijzing van de mogelijke leeftijd staat aangegeven. De verschillende kleuren geven aan of een stolp heel oud, of meer recent is. Die lijst wordt dan

Archeologe Dieuwertje Duin met de kaart van West-Friesland vol stolpboerderijen: „Dit is vaak een race tegen de klok.”

weer gebruikt wanneer een sloopmelding wordt gedaan bij een van de gemeenten. „Want dan hebben wij meteen inzicht of juist op die plek nader onderzoek nodig is.” Maar hoe maak je zo'n overzicht, wanneer je weet dat in de zestien- of zeventiende eeuw geen bouwvraag werd ingediend die bewaard zou blijven? Daarvoor heeft de dienst de betrouwbare kaarten rond 1820 erbij gepakt. „Wanneer een stolp daar niet op staat, is die dus jonger”, is de logica. Een andere meevaller is dat Johannes Dou (1615-1682) rond het jaar 1654 een overzichtskaart van het hele gebied maakte. „Die noemen wij ook wel de 'perfecte kaart', omdat alles er griezelig precies op is getekend. En dat was precies tijdens het hoogtepunt van de stolpenbouw in dit gebied. Elk bouwwerk is aangegeven met een blokje.”

Bouwwerk

„Je kunt de huidige topografische kaart er bijna sluitend overeen leggen. Dus wanneer een stolp of bewoning daarop staat aangegeven, dan weet je dat het echt over een heel oud bouwwerk gaat.” Archeologie West-Friesland gaat bij een aanwijzing dat het wel

eens om een hele oude stolp zou kunnen gaan, methodisch te werk. Dieuwertje: „We zijn er graag nog voor de sloop bij. Dan leggen we eerst het gebouw vast. Daarna kan je ook in de stolp bouwhistorisch onderzoek doen.” Is de sloop eenmaal een feit, dat richt archeologe Duin zich gretig op het vierkant, het houten skelet dat de kern van iedere stolp vormt. „We halen er dan met een kettingzaag een plakje van af voor dateringsonderzoek.” Daarna wordt er gegraven, omdat dan vaak oudere bouwsporen tevoorschijn komen. Dan wordt ook duidelijk wat voor veranderingen er door de eeuwen heen zijn doorgevoerd. Dieuwertje: „Je ziet vaak dat in de negentiende eeuw een stolp wordt gemoderniseerd. De stal wordt vergroot, de indeling verandert. En er komt vaak een kelder bij voor de kaaskerij. Want vergeet niet dat de stolp in de eerste plaats een agrarisch bedrijfsgebouw is.”

Indruk

„Het mooie van deze aanpak is dat je de echte geschiedenis van een stolp laagje voor laagje kunt afpellen”, zegt ze. „Pas zo ontstaat er een compleet beeld van de historie. Het leuke is dat je soms boerderijen ziet die niet zo'n eeuwenoude

indruk maken van buitenaf, terwijl uiteindelijk blijkt dat de kern veel ouder is. Deze aanpak levert in ieder geval heel veel gegevens op over de geschiedenis van de stolpboerderij.” „Daarom is het voor ons zo belangrijk dat we op tijd weten wanneer er eentje wordt gesloopt. Want in feite weten we bar weinig van de

bouwgiedenis, de echte historie. Omdat het alleen in West-Friesland op deze schaal gebeurt, zijn we begonnen aan een inhaalslag. Vaak hebben we maar beperkt de tijd om alles te onderzoeken, omdat de mensen ook weer verder willen met de nieuwbouw. Daarom is het vaak een race tegen de klok.”

Statige stolp in Twisk, zichtbaar oud.

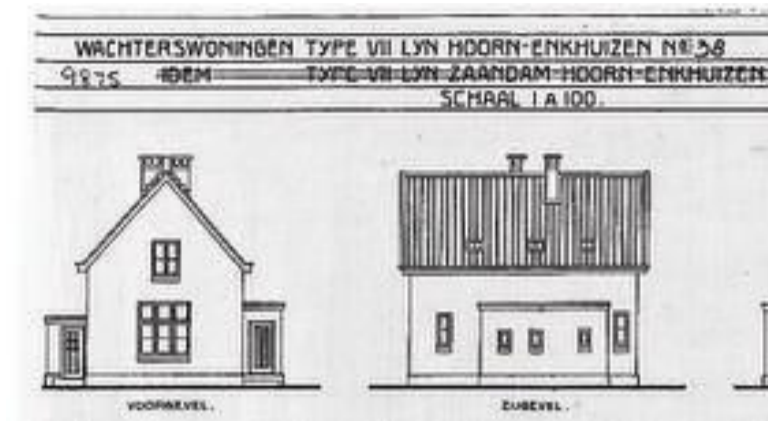
FOTO HOLLAND MEDIA COMBINATIE

Lezing over historie van stolpboerderij

Van onze verslaggever

Archeologe Dieuwertje Duin verzorgt op zaterdag 5 november voor de stichting Hoochhoutwoud een lezing over de geschiedenis en betekenis van de stolpboerderijen. Dat gebeurt vanaf 20.15 uur in café Het Huis van Egmond in Hoogwoud. Archeologie West-Friesland is een samenwerkingsverband van de gemeenten Drechterland, Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Koggenland, Opmeer en Stede Broec. Wie er ook bij wil zijn, kan voor 3,50 euro van alles over haar onderzoek vernemen. Aanmelden is wel verplicht, met een belletje naar (0226) 354702 of via een mailtje naar dirdalderik@gmail.com

West-Fries Erfgoed

Tekening van het type wachterswoning dat bij Enkhuizen stond. Archief Nederlandse Spoorwegen. ARCHIEF NEDERLANDSE SPOORWEGEN.

Drama bij de wissels

Klaas Koeman

Het station van Enkhuizen is nu een kopstation; dat betekent dat je niet verder kan. Maar ooit was het een belangrijk verkeersknooppunt. Voor de aanleg van de Afsluitdijk en voor de aanleg van de snelle treinverbinding van de Randstad naar Duitsland via Arnhem en naar Noord-Nederland via Zwolle, was Enkhuizen een belangrijke schakel. Passagiers konden makkelijk overstappen op snelle en luxueuze veerschepen naar Stavoren waar ze de trein weer konden nemen. Vanaf 1899 namen speciaal ontworpen vrachtschepen moeiteloos volgeladen spoorwegwagons aan boord om die naar de overkant te brengen.

Aan het begin van dat emplacement, vlak bij het viaduct over de provinciale weg, stond een huisje waar de wisselwachter woonde. Wissels werden met de hand omgezet. Daar was een spoorbeambte voor, die op gezette tijden de wissels bediende.

Hij woonde vlak bij zijn werk in de wachterswoning, die volgens speciaal ontwerp van de spoorwegen gebouwd was. De beambte was ook verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de spoorbomen op de Burgwal.

De wachterswoning stond ver van de bewoonde wereld. Geen wonder dat het in de Tweede Wereldoorlog een onderduikadres was. De Enkhuizer politiemann Barelts moest zich in 1947 voor het speciale gerechtshof in Alkmaar verantwoorden voor zijn arrestatie van een joods echtpaar dat in de wachterswoning ondergedoken zat. Hij was op zoek naar een joodse man die uit het politiebureau ontsnapt was en had een tip gekregen dat die zich in de wachterswoning verstopt had. De man vond hij daar niet, maar wel het joodse echtpaar dat hij prompt arresteerde. Hem werd verweten dat er geen Duitsers in de buurt waren en dus had hij het echtpaar rustig kunnen laten zitten. Overigens verklaarden Poorta en Sietses als verzetslieden, dat Barelts de illegaliteit regelma-

Kroniek van Enkhuizen

Geschiedenis leeft als nooit tevoren. De Kroniek van Enkhuizen richt de schijnwerpers op de twintigste eeuw.

tig geholpen had. Hij kreeg dan ook geen straf, maar moest wel de politiedienst verlaten. Barelts is nog jarenlang badmeester in het zwembad bij de Zuiderdijk geweest. Na de oorlog verloor de woning langzaam zijn functie. Het goederenvervoer werd al in 1937 stopgezet. Vanaf 1962 was de veerdienst Enkhuizen Stavoren een toeristische route geworden en ze verdwenen uit het spoorboekje. Het rangeerterrein werd ontmanteld. De spoorbomen en de wissels werden nu vanuit het seinhuis bediend. Dat seinhuis stond halfweg het station en de wachterswoning. Het beroep van wisselwachter verdween. Overal werden de speciale woningen verkocht of gesloopt.

De wachterswoning in Enkhuizen had een roemloos einde. In de nacht van 20 op 21 maart 1969 brandde het af. Hoe de brand is ontstaan, was een raadsel. Het huis was onbewoond omdat de bewoner al enige tijd in de gevangenis zat. De man was opkoper van oude materialen en het huis lag dan ook vol met oude spullen. Twee nachten later was het weer raak. De brand was deze keer zo fel dat de Enkhuizer Courant kwaadwilligheid vermoedde. Het leek wel of er een blik benzine naar binnen was gegooid, zo fel was de brand, schreef de krant. Ondanks de kou was er veel publiek op de been. Op de provinciale weg zetten automobilisten hun auto's langs de kant om naar de brand te kijken. Een paar uur nadat het sein brand meester was gegeven, het was inmiddels twee uur in de nacht, moest de brandweer nog een keer uitrukken omdat het op de bovenverdieping weer brandde. Van de wachterswoning is niets overgebleven.

'Geschiedenis kan je laagje voor laagje afpellen'

Ouder dan verwacht

Een aantal stolpboerderijen dat vanwege de sloop onder de loep is genomen, heeft verrassende resultaten opgeleverd. Zo was van de buitenkant niet goed te zien dat de stolp op de hoek van het Ganker en de Dorpsstraat in Nibbixwoud vermoedelijk rond 1675 al was neergezet. Nog een onverwacht 'oudje': een stolp die aan de Kerkbuurt in Berkhout verdween, bleek te zijn gebouwd rond 1643. Aan de Dorpsstraat in Zwaag stond een stolp die bij nader inzien rond 1647 is gebouwd. De oudste? Die stond aan de Streekweg op de grens van Hoogkarspel met Westwoud. Het hout uit het vierkant voor deze stolp kon worden teruggebracht tot 1560.

„Soms zie je aan de buitenkant niet hoe oud een bouwwerk kan zijn.”